

POZN MKY:

- 1 Gebhart, J. - Kuklík, J.: Počátky národního souručenství v roce 1939. In: ČČH 91/1993, č. 3, s. 420
- 2 Tamtéž, s. 428
- 3 SOKA F-M, f. Rudolf Veselý (dále RV), inv. č. 21, Politický a kulturní život v Místku v letech 1939 - 1945, s. 1
- 4 Tamtéž, s. 2
- 5 Bezručův lid, 22. 4. 1939, s. 1
- 6 Bezručův lid, 6. 5. 1939, s. 1
- 7 Bezručův lid, 8. 4. 1939, s. 3
- 8 SOKA F-M, f. RV, inv. č. 21, s. 2
- 9 SOKA F-M, f. RV, inv. č. 21, Zpráva o činnosti okresního vedení Národního souručenství v době okupace, s. 1
- 10 Tamtéž, s. 2

Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny

Markéta Mikysková

K nejrozšířenějším lidovým obyčejům jarního období patří dětské kolední obchůzky. Z našeho prostředí jsou nejznámější vynášení a topení či pálení *Smrti* (*Smrtky*, *Smrtáka*, *Mařeny*, *Mařáka*, *Moreny*) jako symbolu zimy, dívčí chození s ozdobeným zeleným stromečkem (*létečkem*, *májíčkem*), který ohlašuje jaro, a samozřejmě chlapecká pomlázka (*mrskut*, *šmigrust*, *šlahačka*). Ve Slezsku bylo vynášení *Smrti* obecně rozšířené v 19. a na počátku 20. století¹. V Návsi v Těšínském Slezsku chodila děvčata z *lalkóm v krzyżówce* (s panenkou v povijanu, zavinovačce) nebo z *mandoróm* (s panenkou zhotovenou smotáním kusu látky), zpívala písničku o *Mořaně* (*Morzannie*), pak nábožnou píseň a rozdávala hospodyním mašličky (*bandliczki*). Za koledu dostávala vejce a peníze. *Mořanu* topili také v Jablunkově, s *Mořanou* se chodilo mimo jiné v Jasení.

V horských oblastech Těšínského Slezska se do dnešních dnů udržely obchůzky dívek s *gojičkem* (z *gojiczkm*). **Gojiček** (*gojiczek*), volně přeloženo *hájiček* (z polského *gaj* = háj), je čerstvě uřezaný stromeček se zelenými nebo teprve pučícími listy, nejčastěji bříza (v Písku u Jablunkova se chodilo také se smřčkem a jedličkou), ozdobený malovanými výfuky z vajíček (*wydmuszkami*), barevnými stuhami z textilu nebo krepového papíru (*bandliczkami*, *kokardkami*, *kwaciami*), papírovými růžemi, drobnými zvonečky (nebo jedním zvonkem na vrcholku, dříve také *chocholkem* - *chochołkym* - papírovou ozdobou). Vajíčka jsou symbolem nového života, papírové stuhy a květiny stromeček zdobí, zvonky plní funkci jemného hudebního doprovodu (viz dále). Gojiček je symbolem probouzející se jarní přírody (bříza raší jako jeden z prvních stromů) a současně velikonočních svátků. Termínem konání obchůzky je totiž Velikonoční pondělí. Stromek nese obvykle skupina tří dívek, kterým se říká *gojič-*

korky (*gojiczorki*). Říkají, že chodí *po gojičku* (*gojiczku*), s gojičkem (z *gojiczkm*), obyčej je nazýván *gojiček* (*gojiczek*), *chození s gojičkem* (*chodzyni z gojiczkm*).

Vzpomínky pamětnic na chození s gojičkem sahají až do 20. let 20. století. V minulosti se ho účastnily hlavně děti z chudších rodin, aby si vykoledovaly nějaké peníze. Neslušelo se, aby po gojičku chodily dcery sedláků nebo jinak zámožných lidí. Z doslechu víme, že v současné době probíhá obyčej v několika obcích Těšínska, a to na české i polské straně Beskyd. V roce 2002 jsem jej zdokumentovala ve Vendryni, Bystřici nad Olší a Hrádku ve Slezsku, v roce 2003 v Jaworniku a Wiśle. V prvních třech uvedených obcích chodí s gojičkem dívky ve věku od šesti do patnácti let (někdy i mladší), většinou jsou to žákyňe základních škol s polským vyučovacím jazykem. Tradici obyčeje, s jehož podstatou a průběhem je seznamovaly už jejich babičky a maminky, pomáhají udržovat ve zmíněných obcích hlavně učitelky, vedoucí a členky folklórních souborů *Łączka* z Bystřice nad Olší a *Górole* z Mostů u Jablunkova. Jde o snahu udržet starodávný obyčej a potěšit všechny blízké. I když jsou dívky zvědavé na výslužku, ekomické důvody ustoupily do pozadí.

Jak tedy probíhaly obchůzky gojičkerek 1. dubna 2002. Časně ráno se ve Vendryni, Bystřici a Hrádku sešlo několik dívek v obřadních krojích Těšínského Slezska (v minulosti se chodilo nejen v krojích, ale i v běžných svátečních šatech), s nazdobenými stromečky a proutěnými košíky na výslužku. Ve trojicích (prostřední nesla gojiček), se zastavovaly téměř u každého domu, hlavně tam, kde je sousedé každý rok pravidelně očekávají a u příbuzných. Tiché cinkání zvonečků prozrazovalo jejich příchod. Gojičkorky neklepaly na okna nebo dveře stavení, nepoužily ani domovní zvonek, ale postavily se před dům a začaly zpívat.

Jak takové koledování vypadá a co vlastně děvčata zpívají, si ukážeme na textu písně gojičkerek z Bystřice a Hrádku z roku 2002 a na částech textů dříve zaznamenaných. Protože na Těšínsku lidé dodnes mluví a zpívají ve slezském nářečí, uvádím k písním malé komentáře.

Bystřice nad Olší 2002:

V první sloce dívky zdraví a oslovují obyvatele domu:

*Dej Bože dobry dziyń pod Wasze okiynko,
prziszły my pocieszyc Was, miła gaździnko.*

Následuje refrén o gojičku, který se opakuje po každé další sloce (mělo by se při něm potřásat stromečkem do rytmu):

Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny.

Dále se zpívá o podobě gojičku, gojičkorky charakterizují hospodyni a hospodáře:

*A na tym gojiczku malowane wajca,
sóm tu tež dziyweczki szykowne do tańca.
Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny.*

*Zdało sie nóm zdało, że w polu gorzało,
a to gaździnezce liczko czyrwiyniało.*

*Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny.
Zdało sie nóm zdało, że sie w polu mroczy,
a to gazdoszkowi czerniały sie oczy.
Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny.*

Dej Bo - że dob - ry dziyń pod Wa - sze o - kiyn - ko
przy - szły my po - cie - szyc gaz - dosz - ka z gaź - dzin - kóm.
Go - ji - czek zie - ló - ny, piek - nie prz - stro - jó - ny.

Obchůzka trvá někdy až do odpoledních hodin – záleží na počtu navštívených domů a na velikosti obce. Po jejím skončení si gojičkorky výslužku rozdělí rovným dílem, malované výfuky uschovávají a některé použijí na stromeček v příštím roce.

Současně s gojičkem probíhá na Těšínsku chlapecká velikonoční pomlázka. Říká se jí

Další sloka je vyjádřením prosby o výslužku:

*Dejcie nóm tež dejcie, co nóm mocie daci,
bo sie nóm zaś trzeba dali pomykaci.*

Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny.

Po obdržení darů (bonbónů, čokolád, koláčků, vajec, ovoce a peněz) dívky poděkují a popřejí přítomným posluchačům, aby se dočkali příštích Velikonoc:

*Dziyńkujymy Wóm tež za ty Wasze dary,
cobyście sie na rok śmiergusta doczkali.*

Potom se gojičkorky ubírají k dalšímu stavení.

Koledy gojičkerek mívaly až kolem dvaceti slok. Obsahovaly charakteristiku místních obyvatel, jejich hospodářství a podobně. V koledě z polské Wisły se zpívá: *A na tym tu dómie szumne krowy majóm, sóm tu tež dziyweczki, co ich odbywajóm.* Nebo (ve stejné koledě): *Przi tym waszym dómu zielony stróm stoi, mocie tu dziyweczke, co sie wydać stroji².* V mnohých písních je vyjádřeno přání dobré úrody, zdraví a blahobytu: *Wyszli se gazdoszek na poleczko w poście, toglóndać pszyniczke, jako óna rośnie. Dejże, Panie Boże, coby pieknie rosta, coby były kłosa jako w lesie sosna.³ Ku Waszemu oknu tu przistympujemy, zdrowio i bogactwa Wóm tež winszujmy.⁴* Tak jako se podobají i liší texty, tak jsou rozmanité i nápěvy koled v jednotlivých lokalitách. Tento pochází z Nýdku⁵:

Obchůzka s Gojičkem
v Bystřici n/O. 50. léta
20. století
foto Karel Kaleta
sbírka H. Wawreczky

śmigrust nebo śmiergust. Chlapci polévají dívky vodou (aby byly zdravé a pracovité), ale i voňavkami, a pak je švihají karabáčem (karawaczym, karwaczym, korwaczym) nebo větvičkou jalovce (suší je). (Tato posloupnost polévání a bití není dnes všude závazná.) Nepsaným zákonem je, že gojičkorky se polévat ani švihat nesmějí, přineslo by to prý neštěstí⁶.

Chlapci to však mohou stihnout ještě před tím, než se dívky obléknou do krojů, nebo po skončení obchůzky s gojičkem.

Vedle gojičku se setkáváme také s výrazem *mojiczek* (*mojiczek*). Podle výpovědí respondentů se jedná v podstatě o totéž, ale tento název se používá spíše *na dole*, tj. v dolanských obcích Těšínského Slezska. S mojiczekem se chodilo údajně několik dnů nebo týdnů před hlavními velikonočními svátky.⁷ Soubor *Łączka* pořádá každým rokem *topiyni Morzanny* (topení Mařeny) spojené s nesením *mojiczka*. *Morzanna* je velká figurina (*kukła*), symbolizující zimu, *mojiczek* je skromně ozdobená větvíčka, ratolest (*gałónzeczka*, *latorośl*), symbol jara (*wiosny*). Obchůzka se koná na samém počátku jara. Pro srovnání - v centru Ostravy místní dětský folklorní soubor Hlubinka v předvelikonočním období v jeden den topí *Mařenu* a nese *majiczek*, v Ostravě - Pustkovci na Smrtnou neděli pálí *Mařenu* a chodí s *majiczekem* Slezský soubor *Heleny Salichové*. Na Vyškovsku a Bučovicu, odkud pocházím, jsou ve velké míře zastoupeny obchůzky děvčat se *stromeczkiem*, a to vždy na Smrtnou neděli.)

POZN MKY:

- 1 Sulitka, Andrej: Výsledky dotazníkové akce SMS z roku 1926 a súčasný stav výročných obyčejov na Frýdecku a Těšínsku. In. Výroční obyčej. Současný stav a proměny. Blok v Brně, Brno 1982, s. 283
- 2 Marcinkowa, Janina - Sobczyńska, Krystyna: Pieśni, tancie i obrzędy Górnego Śląska. COK, Warszawa 1973, s. 189.
- 3 Podle A. Kupcowé (1920) z Nýdku
- 4 Hrádek ve Slezsku I. 4. 2002
- 5 Nápěv s textem koledy, jak ji zazpívala A. Kupcowa
- 6 V Nýdku platilo, že kdo by tuto zásadu porušil, ostatní chlapci by ho zbili, byla by to hanba pro všechny hochy (z vyprávění A. Kupcowé)
- 7 Andrej Sulitka ve výše uvedené studii píše: „Pozoruhodné je, že respondenti uvádzejú v dotazníkoch len chodenie s majiczkom, a to časovo dost rozdielne (napríklad Mosty u Č. Těšína, Rychvald ap. na Smrtnú či Čiernu alebo Kvetnú nedeľu, Hrádek, Hřava zasa na Velkú noc atď.).“

PRAMENY A LITERATURA:

- Pieśni ludu polskiego na Śląsku. Tom I. Zesz. I. Nakładem Towarzystwa ludoznawczego w Cieszynie, Cieszyn 1908, s. 10 a 16.
Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Vyšehrad, Praha 1950, s. 209 – 275.
Gelnar, Jaromír - Sirovátka, Oldřich: Slezské písně z Třínecka a Jablunkovska. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957, s. 134.
Stolařík, Ivo: Hřava. Krajské nakladatelství v Ostravě, Ostrava 1958, s. 189 - 194.
Górole. Horalský rok v Těšínských Beskydech. Mosty u Jablunkova 1996 (videokazeta).
Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Vyšehrad, Praha 2001.
Těšínsko. 4. díl. Lidová píseň a hudba. Lidový tanec. Prozaická ústní slovesnost. Lidové umění výtvarné. Nakladatelství Tilia, Šenov u Ostravy 2002, s. 47 - 49.
Święta, święta - i po świętach... Głos ludu, 4. 4. 2002, č. 40, s.1, foto (M. Mikysková).
Marzec z Marzanną i „gojiczkiem“. Głos ludu, 13. 4. 2002, č. 44, s. 4.
Kadłubiec, K. D.: Skoro zapomniane. O radościach a strastach staré Karviné. Karviná 2002, s. 27 – 28.
Mikysková, Markéta: Gojiczek zielóny, pieknie przystrojóny. Zpravidaj Ostravského muzea 2003/1, s. 14 – 20.
Dokumentární materiály z uvedených výzkumů v letech 2002 – 2003 (Ostravské muzeum).

INFORM TOŮÍ A SPOLUPRACOVNĚCI:

- „Gojičkorky“ z Vendryně, Bystřice a Hrádku v r. 2002
Mgr. Maria Podzemna (1946-2003), vedoucí souboru *Łączka* v Bystřici nad Olší
Anna Waclawikowa, nar. 1923, Český Těšín
Aniela Kupcowa, nar. 1920, Nýdek
Hermina Jacak, 1911 - 2002, Karviná
Mgr. Jadwiga Palowska, nar. 1948 a Adam Palowski, nar. 1943, Karviná
Ing. Dariusz Palowski, nar. 1969, Ostrava
Ing. Mgr. Beata Pulcer, nar. 1972, Rychvald
Prof. PhDr. Karol Daniel Kadłubiec, nar. 1937, Český Těšín-Mistřovice
Mgr. Wiesława Branna, nar. 1953, Český Těšín

V polském Jaworniku obnovila před čtyřmi lety obchůzku děvčat se zeleným stromkem Mgr. Mariola Kukuczkowa. Děvčata zde nesou *mojiczek* (i když se jedná o horskou obec) a obchůzka probíhá obdobně, jako na české straně. Starší dívky chodí s mojiczekem samy, s těmi mladšími podnikla v roce 2003 M. Kukuczkowa cestu do nedaleké Wisły, kde s nimi navštívila několik libovolně vybraných domácností. Místním obyvatelům se koledování líbilo a dívky byly patřičně obdarovány. Někteří lidé si vzpomněli na obchůzku z dob svého dětství a mládí. (Na mojiczek zde pamatují babičky dnešních kolednic, maminky už nikoliv.)

Gojiček (mojiczek) je jedním z nejpoetičtějších obyčejů jarního období. S uvedenými informátory jsem si povídala o množství dalších jarních a velikonočních obyčejů a obřadů (o nejrůznějších magických praktikách, o šmigrustu, o umývání ve velkopáteční vodě, o velikonočních pobožnostech), zaniklých i stále dodržovaných, které by zasluhovaly další samostatné pojednání. Přijměte tímto moje pozvání k návštěvě Těšínska, kde staré lidové tradice mají své nezastupitelné místo.